

המנורה בגן הוורדים מול משכן הכנסת צילום שאטרסטוק

מנורת שבעת הקנים הייתה מנורה עשויה זהב, ששימשה כאחד מכלי המשכן בעת נדודי ישראל במדבר ומאוחר יותר הוצבה בבית המקדש. המנורה נחשבה לאחד מכלי המקדש החשובים ביותר, והכוהנים היו מדליקים את נרותיה בכל בוקר וערב. תיאור מפורט של המנורה שדלקה במשכן

ובבית המקדש נזכר בספר שמות: "ועשית מנרת זהב טהור [...] וששה קנים יצאים מצדיה שלשה קני מנרה מצדה האחד ושלשה קני מנרה מצדה השני [...] ועשית את נרותיה שבעה" (שמות כ"ה, ל"א-ל"ז). על פי המקרא, אם כן, הוראות הייצור של המנורה ניתנו למשה במעמד הר סיני.

סמל העם היהודי

המנורה היא כנראה הסמל היהודי העתיק ביותר. דמותה עברה מדור לדור מאז ימי המקרא ועד ימינו - במטבעות, בפסיפסים קדומים, במצבות מתים ובעיטורים מעיטורים שונים - בארץ ישראל וגם מחוצה לה. במשכן ובמקדש דלקה אש המנורה תמיד. המקרא מספר שבמקדש שלמה היו עשר מנורות, "חמש מימין וחמש משמאל" (מלכים א ז, מ"ט). לצד מנורת המשכן, שעלתה על השאר בחשיבותה, היו במקדש 11 מנורות. יש להניח שכל המנורות האלה הושמדו בכיבוש הבבלי ובחורבן מקדש שלמה (586 לפנה"ס). 70 שנה מאוחר יותר, כאשר שבי ציון חנכו את בית המקדש השני, הוצבה גם בו מנורה. נראה כי אנטיוכוס הרביעי (אפיפנס), שחמש את כלי המקדש בשנת 169 לפנה"ס, גזל את המנורה הזאת. החשמונאים, לאחר שהשתלטו על ירושלים, בנו במקומה מנורה חדשה מזהב. גם בבית המקדש של הורדוס היו כמה וכמה מנורות. נראה כי אחת או כמה מהן נפלו לידי

של טיטוס כאשר חרבו את בית המקדש (70 לספירה). נפילתה של המנורה בידי אויב הפכה במשך הדורות סמל לאובדן העצמאות ולשעבוד. המלך החשמונאי האחרון, מתתיהו אנטיגונוס השני, הטביע במחצית המאה הראשונה לפנה"ס את סמל המנורה על מטבעות ברונזה. על פי המטבעות האלה הוטבע סמל המנורה על מטבע עשר האגורות של ימינו. התיאור המפורט והמפורסם ביותר של המנורה נמצא כתבליט על שער טיטוס. בתבליט נראים חיילים רומאים הנושאים את המנורה כסמל לניצחון על יהודה. הבסיס הרחב של המנורה המתואר ברומא שונה לגמרי מבסיסי מנורות בעלות שלוש רגליים, שהתגלו בפסיפסי בתי כנסת עתיקים ונוצרו על פי תיאורי המנורות שדלקו במקדש. האם הורדוס הציב בבית המקדש מנורה שונה מזו המתוארת במקרא?

המנורה בסמל המדינה

מאז התקופה הרומית ועד ימינו הפכה המנורה לסמל

מטבע מתתיהו אנטיגונוס צילום: קלרה עמית, באדיבות רשות העתיקות

מרכזי באמנות היהודית. דמות המנורה המופיעה בפסיפסים, במצבות קבורה, במטבעות, בנרות שמן ובמשקופי בתים היא הוכחה ל"יהדותו" של המקום. מנורות של שבעה קנים מופיעות כסמל יהודי בעת העתיקה גם בבתי כנסת של קהילות שקמו מחוץ לארץ ישראל כגון ברומא, בסוריה, בקרתגו ובמצרים. לכן אך טבעי היה שהמנורה הפכה לחלק המרכזי בסמלה של מדינת ישראל - שני ענפי זית ניצבים משני צדי המנורה ומתחת מופיע הכיתוב "ישראל". יוצרי הסמל, האחים גבריאל ומקסים שמיר, נדרשו לשנות מעט את דגם המנורה הראשון שבחרו וליצור סמל בדמות המנורה שבשער טיטוס, אולי כסמל של החזרת עטרה ליושנה. עיצוב זה הוא שנבחר רשמית ב-10 בפברואר 1949 לסמלה של מדינת ישראל. ייתכן שיוצרי הסמל שאבו השראה מחזון המנורה של הנביא זכריה: "ראיתי והנה מנורת זהב פְּלֶה וּגְלָה על ראשה ושבעה נרותיה עליה [...] ושנים זיתים עליה אחד מימין הגלה ואחד על שמאלה" (זכריה ד, ב-ג). ענפי הזית שסביב המנורה הם

נרותיה יאירו

מנורת שבעת הקנים, סמלה הרשמי של מדינת ישראל, היא אולי הסמל היהודי העתיק ביותר. דמותה עברה מדור לדור מאז ימי המקרא ועד ימינו - בארץ ישראל ומחוצה לה בעקבות המנורה במורשת ישראל כתב: יעקב שקולניק

תבליט המנורה במערת קבורה בגן לאומי בית שערים צילום צביקה צוק

רצפת הפסיפס בבית הכנסת בגן לאומי חמת טבריה צילום צביקה צוק

המקור לאורה. נבואת זכריה מדמה את שני ענפי הזית לדמותם של שני מנהיגי עם ישראל באותם ימים - הכוהן הגדול מבית אהרון והמלך מבית דוד. ענפי הזית הם גם ביטוי לכמיהה לשלום.

בעקבות המנורה – המלצות לביקור

המנורה בגן הוורדים

מנורת הכנסת ניצבת בשולי גן הוורדים, מול משכן הכנסת בירושלים. זוהי מנורה גדולה העשויה ארד, גובהה 4.30 מטרים ומשקלה כארבע טונות. היוזמה להקמת המנורה הגיעה מחברי פרלמנט בריטים, שביקשו להביע את הוקרתם למדינה הצעירה. יוצר המנורה, האמן הבריטי היהודי בֶּנוֹ אֶלְקָן, עיטר את המנורה בכ־30 אירועים מתולדות עם ישראל ובמושגי יסוד מההיסטוריה היהודית. למיקום התבליטים יש משמעות בפני עצמה. ירמיהו, נביא החורבן, נמצא מול ישעיהו, הנביא שהתנבא על אחרית הימים, גלות בבל נמצאת מול שיבת ציון וכן הלאה. בקנה המרכזי בחר האמן לתאר את אירועי מלחמת העצמאות ותקומת ישראל, את תפילת שמע ישראל, את מרד גטו ורשה, את חזון העצמות היבשות, את רחל אמנו ורות המואביה, את לוחות הברית

מנורת הברונזה שנמצאה בעין גדי צילום: מריאנה סלצברגר, באדיבות רשות העתיקות

ואת מלחמת משה בעמלק. המנורה הוצבה בשנת 1956 בבור שיבר - מול בית פרומין שבירושלים, ששימש בשעתו משכן הכנסת. בשנת 1966, כשהכנסת עברה למשכנה הנוכחי, נדדה המנורה עמה לגן הוורדים.

מערות המנורה בגן לאומי בית שערים

גן לאומי בית שערים משמר את שרידי העיירה הקדומה בית שערים, ששגשה בתקופות המשנה והתלמוד (מאות שנייה-רביעית לספירה). מתחת לפני האדמה חצבו תושבי המקום מערכות קברים מסועפות ומפוארות. רבים מבני התקופה, ובהם גם יהודים מחו"ל, ביקשו להיקבר במקום בעיקר משום שרבי יהודה הנשיא נקבר בו. בשנת 2009 נפתח בגן הלאומי מתחם

"מזל זה עניין של מקום"

סיפור המנורה מבית הכנסת העתיק בעין גדי / סאס פיאלקו, ממונה תחום מבקרים, דרום

"אני זוכרת בדיוק את המקום שבו עמדתי ב־1970, ברגע שנשמעו המילים 'מצאתי מחתה, מחתה'. היה זה באחד מריבועי החפירה, בקצה שדה זרוע אבנים, שהתברר לימים כבית הכנסת הקדום של עין גדי. שירתתי אז כמורה חיילת בבי"ס שדה עין גדי והייתי מופקדת על קבוצת תלמידים שהגיעו לעין גדי כדי לטייל ולחפור. זו הייתה יוזמה ייחודית של יוסי פלדמן, מנהלו הראשון של בית הספר, שביקש לחבר את הנוער לטבע ולמורשת, וסחף אחריו גם אותנו, המדריכים. בחפירות ארכיאולוגיות, כמו בדברים רבים אחרים, מזל זה עניין של מקום.

"אני חפרתי עם התלמידים בפינה הדרומית־מזרחית, במקום שבו התגלו טווסים צבעוניים שעטרו את הפסיפס. חברתי, נרד ראובני ז"ל, חפרה במרכז החלק הצפוני של האתר. נדמה לי שזה היה יום החפירות השני שלה. נרד הניפה בהתלהבות את ידה באוויר, משתפת את כולנו בחזויות הגילוי של 'המחתה'. בעוד ידה מונפת באוויר, נשרו ממנה אט אט גושי אדמה ולתדהמת כולנו התגלתה לעינינו מנורת ברונזה בעלת שבעה קנים. 'מצאנו בית כנסת', נשמעה קריאה. התרגשות שלא תתואר אחזה בכולם. השמועה עשתה לה כנפיים ואנשי האזור החלו לזרום למקום.

"אני זוכרת את הקריאות הנואשות של הארכיאולוגים דן בר"ג ז"ל וספי פורת, ייבדל לימים ארוכים, מנסים לעצור אותנו כדי שנאט את קצב החפירה. חולפות דקות ספורות ועל סנה, שחפרה בין הבמה לקתדרה דמשה, שלחה את כף ידה אל גומחה מפוחמת והעלתה את מטמון בית הכנסת ובו אלפי מטבעות. סמוך לגומחה נמצאה מגילה שרופה, שפשרה פוענח רק 45 שנה מאוחר יותר (בשנת 2015). החפירות הניבו שפע ממצאים: רצפת פסיפס מעוטרת בשלוש מנורות, כתובות מרתקות ואף מנורה קטנטנה מכסף, שקישטה כנראה את הפרוכת. חוויית החפירות בבית הכנסת, שהתמזל מזלי לקחת בה חלק, מרגשת אותי עד היום".

בחנוכה, במסגרת שבוע המורשת, הקהל מוזמן לסיור במקום בהדרכת הארכיאולוג החופר ספי פורת, שיספר על המנורה ועל פענוחה של המגילה.

פסיפס מנורת שבעת הקנים
בגן לאומי ציפורי צילום צביקה צוק

רצפת הפסיפס בשרידי היישוב העתיק מעון
צילום ניקי דוידוב, באדיבות רשות העתיקות

בית כנסת מעון (נירים)

מעון שבנגב המערבי היה בתקופה הרומית אחד מיישובי "לימס פלשתינה" (קו הביצורים הדרומי של הארץ בתקופות הרומית והביזנטית). במקום מוצגת רצפת פסיפס מרהיבה, מהמאה השישית לספירה. הרצפה עשויה פיסות אבן וזכוכית בעלות 18 גוונים והיא מתארת גפן הצומחת מכד. שריגי הגפן יוצרים 55 מדליונים הערוכים ב־11 שורות ובהם מתוארים בעלי חיים. הסמלים היהודיים מרוכזים בצד הפסיפס הקרוב לבימה והם כוללים מנורה בת שבעה קנים, הנישאת על בסיס בן שלוש רגליים בדמות רגלי אריות. מימין למנורה מתואר שופר ומשמאלה לולב ואתרוג. מעל רגלי המנורה מתוארים אתרוגים. משני צדי החלק העליון של המנורה מתוארים אריות ואילו מתחת למנורה שני עצי תמר ומשני הצדדים של כל עץ - זוג יונים.

שאינ שני לו בישראל. בחפירות נחשף גם בית כנסת ובו פסיפס מעוטר היטב המתאר, בין השאר, דמויות המקיפות את גלגל המזלות וכמובן מנורה בת שבעה קנים, ניצבת על שלוש רגליים.

גן לאומי חמת טבריה

מעיינות העיר העתיקה חמת טבריה, הנובעים מבטן האדמה, נודעו כבעלי סגולות מרפא ומזור כבר בתקופות קדומות. במקום נמצא בית כנסת עתיק שהוקם בשנים 286-337, בתקופה שבה פעלה הסנהדרין בטבריה, ובו מנורת שיש בת שבעה קנים, המוצגת כיום במוזיאון ישראל.

בבית הכנסת נמצאה רצפת פסיפס מפוארת, הקדומה ביותר מבין רצפות הפסיפס שהתגלו בבתי כנסת בארץ. בפסיפס גלגל מזלות מרהיב שבמרכזו דמותו של הליוס, אל השמש, נוהג במרכבת השמים ושתי מנורות שבעה קנים.

מערות הידוע בשם "מערות המנורה". זהו מתחם עם שש מערות קבורה, שנמצא למרגלותיה המערביים של גבעת בית שערים. מערות קבורה אלה עשירות בעיטורים, בחריטות ובכתובות וכן בעשרות תבליטים של מנורות שבעה קנים. הביקור במערות המנורה בהדרכה ובתיאום מראש.

עיטורי מנורה ברצפות פסיפס בבתי כנסת עתיקים:

גן לאומי ציפורי

גן לאומי ציפורי משמר את השרידים המרשימים של העיר ששגשגה בתקופות המשנה והתלמוד. ציפורי הייתה עיר מעורבת שבה חיו יהודים ונוצרים יחדיו. ההיסטוריון יוסף בן מתתיהו מכנה אותה "פאר הגליל כולו". בגן הלאומי נחשפו רחובות העיר, פסיפסים מרהיבי עין, תיאטרון, רובע מגורים ובו וילה מפוארת ומפעל מים